

MÉG EGYSZER A KÉRDŐJELEKRŐL

HORVÁTH TIBOR

Cikkem nyomán – szándékom ellenére – meglepően nagy vita bontakozott ki a szakrészlegekről. Mindenekelőtt a magam tanulását kell levonnom. Valóban sarkítottan fogalmaztam, szerencsére; mert talán éppen ez inspirálhatta kollégáimat hasonló nyílt-ságú, világos fogalmazású válaszokra. A magam mentségére csupán annyit tudok mondani, hogy cikkem konkrét írással (*Mándy Gáboréval*) vitatkozott; a vitában azonban olyan ellenérveket is kaptam és kellett vállalnom, amelyek az eredeti dialóguson túlmentek. Valódi félelmeimet Kiss Jenő érzékeltette leginkább, az ő higgadt tanulmánya adta a legtöbb segítséget a magam gondolatainak tisztázásához is. Mostani válaszomban nem vitatkozom külön-külön minden szerzővel, mert elvesznék a részletekben. Néhány általános problémát kívánok inkább felvetni.

A vitát nehezzé teszi az a tény, amit *Takács Miklós* terminológiai zűrzavarnak nevezett. A válaszcikkekben is érezhető volt a szerzőnként változó szóhasználat. Tisztázandó-nak érzem tehát azt, hogy a szakrészleg nem azonos

- az állomány (vagy egy állományrész) szakrendi felállításával;
- nem azonos a szakreferensi rendszerrel;
- azzal sem, hogy egy könyvtárban egy vagy több különgyűjtemény (szakrészleg) működik, de a könyvtár egészét nézve nem szakrészleges.

A szakrészleges könyvtár egy szervezeti modellt testesít meg, – egyes vitázók tagadták ezt –, amely a könyvtár egészét hatja át: a teljes állományt tematikailag tagolja szét, szélsőséges képviselőinél nemcsak az állományt, hanem a feltáró eszközöket is; még szélsőségesebb képviselőinél valamennyi könyvtári tevékenység (gyarapítás, tájékoztatási eszközök létrehozása stb.) szakrészlegenként parcellázódik szét, lényegében egy nagyobb könyvtárat több kisebbre oszt szét. Szerencsére ez a nézet a jelen vitában már nem bukkan fel. Ilyen értelemben tehát valóban szervezeti kérdésként merült fel az A-típusú könyvtárak szakrészlegesítése. És ez már igazában nem tetszik. A szervezet ugyanis mindig a funkciók függvénye, a feladat van előbb, aztán szervezet. Pontosan itt éreztem az érvelések gyengéjét: egy új szervezettől vártunk valamilyen megoldást, ahelyett, hogy a megváltozott feladatok elemzése állt volna a vita központjában, amelyből szervezeti megoldások erednek. (Papp István vádolható legkevésbé ezzel.) Ha a funkcionális elemzés hiányzik a vitából, akkor a szakrészlegekről sem jót, sem rosszat nem lehet mondani, egyszerűen nem lehet vitatkozni róluk.

Valamennyi vitacikk kimondja, vagy kimondatlan feltételezi, hogy a szakrészlegek létrehozásának oka a nagy közművelődési könyvtárak állományának megnövekedése. E könyvtárak kinőtték a régi kereteket, s úgy tűnik, tényleg keresni kell újabb működési

modelleket, akár szervezeti kereteket is. Csakhogy a szakrészlegek esetében egyáltalán *nem az a kérdés, hogy mekkora a könyvtár*, hanem az, *hogy az egyes szakrészlegek mekkora dokumentumbázisra építhetők*. Egy szakrészleg állományának reprezentatívnak kell lennie; bizonyos állománynagyságrend (és referenz apparátus) alatt, hiába nevezzük a gyűjteményrészt szakrészlegnek, mert nem az. Alapművek, a szak nélkülözhetetlen folyóiratai, segédeszközei semmiképpen nem hiányozhatnak. Nos, *Szita* Ferenc pontos adatai, a tatabányai és a miskolci példa egyáltalán nem meggyőző ebben a tekintetben. Úgy tűnik, ezek az egységek még nem érték el a szakrészlegként való működés méretét. Persze ismét csak – legalábbis részben – definíció kérdése, hogy a szakrészleg lényegét milyen *minőségi* feltételekhez kötjük. Ezzel a minőségi összetevővel kapcsolatban két dolgot említek.

Mivel a dokumentum- és referenzbázis kicsi, sokan úgy gondolják, ki lehet terjeszteni a szakrészlegek tematikai határait. Így jönnek létre a példákban szereplő „társadalomtudományi” vagy „természettudományi” vagy akár még tágabb részlegek. De hát lehet-e olyan „szak” a könyvtári ellátás szempontjából, mint „társadalomtudomány”, tízezres nagyságú állománnyal? Mi minden lesz ebben? Annyi minden, mintha nem lenne szakrészleg. Mert a hindu folklór ugyanolyan messze van az alkotmányjogtól, mint a kénsavgyártástól, vagy az optika ugyanolyan messze van a hajóépítéstől, mint a finnugor fonetikától. Így tekintve a hindu folklór ugyanolyan joggal kerülhet közös „szakrészlegbe” a kénsavgyártással, mint az alkotmányjoggal, az optika pedig a fonetikával ugyanolyan joggal, mint a hajótervezéssel. Vegyük észre, hogy ezekben az esetekben nincs értelme a szakrészleg elnevezésnek: társadalomtudományi vagy természettudományi szakrészleg helyett azt is mondhatnánk: abrakadabra szakrészleg. Persze van kivétel is. A Kiss Jenő által megnevezett példák témájukat illetően megfoghatóak. Azonban, ha az A-típusú könyvtárakban ez válna ma általánossá, véleményem szerint a szakrészlegek konganának az ürességtől, mert csak kínálat nélküli polcok sorakoznának egymás mellett. Bizony lehangoló látvány lenne.

A másik minőségi feltétel abban a lényeges kérdésben fogalmazható meg – többen föltették ezt a kérdést –, hogy végül is milyen szintű szolgáltatásokat kell itt nyújtani? Kik a használók? Ezen a téren vitathatatlanul tartja magát az a nézet, hogy a közművelődési könyvtárnak a szakmai, a kutatási igényeket valamiféle barkács színvonalon kell kielégítenie. A probléma évszázados vitákat takar, összefügg azzal, hogy ki milyen szerepet szán ennek a könyvtártípusnak. Eleink java a barkács szint ellen küzdött, úgy látszik, hiába. Minden tendenciózus félremagyarázás kivédéséért, hadd szögezzem le: a barkácsigény létezik, és nem szabad lebecsülni. Akkor van baj, ha valaki ezt a szintet tekinti a legmagasabbnak, itt akar megállni. Ez a kérdés nem szakmai, hanem politikai természetű. Az állampolgárok egyenlő jogai alapján egy demokratikus társadalomban ugyanis ugyanolyan könyvtári ellátás illeti meg az akadémikust és a fejőnt, a püspököt és az esztergályost, a minisztert és a portást, a falu- vagy városlakót, fiatalt és öreget. Így jöttek létre a nyilvánosság számára a „mindenki” könyvtárai, az ellátásban tudásszerzésben, művelődésben *egyenlőséget biztosító nyilvános könyvtárak*, amelyek nem értékcsökkentett állománnyal szolgálták a közember művelődését, hanem a legmagasabb színvonalon: bármely dokumentumhoz, információhoz biztosították a hozzáférést. Fejlődésük során méreteik

elérték a legnagyobb gyűjteményekét, de választékukban, állományuk és szolgáltatásuk színvonalában sem maradtak el tőlük. (Gondoljunk csak például a liverpooli, glasgow-i vagy a manchesteri public library-ra.) Aki pedig úgy gondolja, hogy a közembernek „ismeretterjesztő” szintre korlátozott állomány dukál, az magát a közembert is értékcsökkentett állampolgárnak tekinti.

Eddig a politika. Az már szakmai kérdés, hogyan valósítható meg ez az igényes ellátás. Ötven évvel ezelőtt talán még elképzelhető volt olyan általános gyűjtőkörű könyvtár, amely képes volt a tudományok és művészetek lényeges alkotásainak képviselőjére, állománya révén, ma azonban ennek felvetése is ábrándok kergetése. Nem lehet ilyen könyvtárakat létrehozni. Hogyan biztosítható mégis az igényes ellátás? Úgy, hogy nem egyes könyvtárak, hanem a *könyvtári rendszer* vállalkozik rá, amely rendszerben minden egyes könyvtár *belépési pont a teljes rendszer használatához*. A közművelődési könyvtár *bármely szakrészlege* is belépési pont. Ezeknek az összefüggéseknek végiggondolása eredményezheti a közművelődési könyvtárak korszerű koncepciójának kialakítását.

Ilyen működésmódtól még messze vagyunk. Részben a könyvtárosok hibájából is, mert szubjektív feltételeinket tekintve, lényegesen előbbre lehetnénk. Az a helyzet alakult ki, hogy számos esetben nem vagyunk hajlandók bizonyos lépéseket megtenni, inkább a jelen állapotot konzerváljuk, majd az általunk előidézett konzervativizmusra hivatkozunk, ha el akarunk zárkózni valamilyen fejlesztéstől. Az előidézett helyzet válik hivatkozási alappá. Persze, valamilyen fejlesztésfélét produkálni kell, – a társadalom is elvárja ezt –, s ilyenkor jól jön egy-egy másodrendű probléma, amelynek segítségével kipipálható a „fejlesztés” rovat. Érzésem szerint a szakrészlegesítés most még nem aktuális a magyar könyvtárakban, hanem csak később; és ha aktuális lesz, akkor is egy sokkal szélesebb koncepció kis részeként merül majd fel. Addig is haladó könyvtárpolitikai hagyományaink és legjobb élő tudásunk alapján alakítsuk ki eszméinket a közművelődés legfontosabb intézményeiről. Tragédia lenne, ha már el is feledtük volna, melyek ezek az eszmék.